

Periodista i escriptor

Vicenç Villatoro

Una alternativa al *políticament correcte*

Ens trobem davant d'un xoc de relats i en cap cas enfront d'una simple lluita entre interpretacions diverses d'un mateix relat. El debat en el que ens trobem en el context actual –assegura l'autor– és un debat ideològic, en el qual els mitjans de comunicació hi juguen un paper fonamental, i no simplement hermenèutic. És més: hi ha un relat hegemònic a cada societat. Hi ha una correcció política establerta que marca què es pot dir amb naturalitat, què no es pot dir i què s'ha de demanar disculpes per poder dir-ho. Al nostre país, a Catalunya, el relat hegemònic es pot definir, diu l'autor, com un còctel on conflueixen els darreres derivacions del marxisme intel·lectualment hegemònic dels darrers anys de la resistència antifranquista, un component de cristianisme social i reminiscències culturals del maig del 1968 revifades pels nous moviments antiglobalització.

La societat catalana, i jo crec que moltes de les societats similars que l'envolten, està vivint des de fa un temps un fenomen curiós, que té molt a veure amb el paper dels mitjans de comunicació, però que té efectes –i probablement també causes– més enllà dels mitjans. Diria que s'ha produït o s'ha consolidat una mena de fragmentació i d'impermeabilització dels relats sobre la pròpia societat. En un mateix territori –i encara més en territoris que es toquen– un sistema de comunicació concret genera un relat propi sobre la realitat social, que no té gairebé punts de contacte amb altres relats simulta-

nis i veïns que genera un altre sistema de comunicació. No és que circulin interpretacions diferents, des de la perspectiva ideològica o fins i tot geogràfica, sobre uns mateixos fets. És que s'acaben construint relats diversos sense contacte possible, i per tant sense possibilitat de diàleg, que acaben contenint fets també diferents, escollits a mida. Cada ciutadà escull –més o menys– on informar-se sobre la realitat. Doncs al mateix temps acaba escollint un relat, no tan sols diferenciat, sinó cada vegada més incompatible i impermeabilitzat respecte als altres relats presents, suportats per altres mitjans i escollits per altres ciutadans.

S'ha produït o s'ha consolidat una mena de fragmentació i d'impermeabilització dels relats sobre la pròpia societat

Impermeabilitat i conflicte

Probablement la millor manera d'explicar aquesta sensació, nascuda en bona part de l'exercici professional del periodisme, és posar alguns exemples. En les situacions de conflicte, aquesta impermeabilitat dels relats és especialment evident. Ens pot semblar un efecte col·lateral, un efecte no tan col·lateral o fins i tot una causa del propi conflicte. Com a periodista, he tingut ocasió de moderar debats sobre el problema basc i de participar-hi, i de seure per tant al costat de persones –no necessàriament dedicades professionalment a la política– en l'òrbita de l'esquerra *abertzale*, del nacionalisme en el govern o de l'espanyolisme més militant. La sensació és que no estaven parlant del mateix, i que per tant no hi havia ni diàleg possible ni debat possible. No és que tinguessin tres interpretacions diferents d'uns mateixos esdeveniments. És que tenien tres relats de la mateixa realitat sense cap punt en comú. Cadascun llegia els diaris, escoltava les ràdios i mirava les televisions que considerava afins. N'obtenia una agenda d'esdeveniments i una lògica interpretativa específica i pròpia. Cadascun d'aquests sistemes comunicatius actuava com una mena de bombolla coherent que es retroalimentava. Qui vivia en cadascuna d'aquestes bombolles considerava absolutament excèntric, incompreensible, aberrant, el que hi havia a la bombolla del costat. Esdeveniments que per a uns eren centrals, per a d'altres eren del tot desconeguts. Paraules que per a uns donaven les claus de la realitat, per als altres no tenien cap mena de sentit. No existia un espai comú on confrontar tres opinions diferents, sinó tres espais diferents, cadascun amb el seu vocabula-

ri, amb la seva lògica i fins i tot amb els seus esdeveniments emblemàtics diferenciats.

Certament, aquesta fragmentació i impermeabilització dels relats tendeix a produir-se, sobretot, en les situacions de conflicte, com ho és la basca. I no sé fins a quin punt n'és causa i fins a quin punt n'és efecte. Tant se val. Però no cal que sigui un conflicte tan tens i violent com el d'Euskadi. Per no parlar dels del Pròxim Orient o el d'Irlanda. La negociació de l'Estatut de Catalunya va evidenciar, en el mateix sentit, un fenomen paral·lel. Hi havia un relat, suportat per un entramat mediàtic concret, sobre el desmembrament d'Espanya, la catàstrofe prebalcànica i l'opressió nacionalista a Catalunya. Hi havia un relat sobre la normalitat democràtica de l'Estatut. I hi havia un relat sobre la reforma tímida d'Espanya i la necessitat de deixar l'Estatut net com una patena. Doncs aquests tres discursos actuaven, en l'àmbit de l'Estat espanyol en conjunt però també en l'àmbit estrictament català, com tres bombolles absolutament impermeables. Si des d'una bombolla s'escoltava l'altra, no tan sols es considerava excèntric el que s'hi sentia, sinó ridícul i risible. Els programes d'humor de les ràdios de cadascuna de les bombolles s'alimentaven de les frases dites seriosament a les ràdios de la bombolla veïna. En totes les direccions. Fets que provocaven enormes titulars en uns diaris, no existien en els altres. No era un problema d'interpretació. Era un relat sencer i coherent el que es confrontava.

Aquesta fragmentació i impermeabilització dels relats tendeix a produir-se, sobretot, en les situacions de conflicte

Està clar que, en el fons, això ha passat sempre. I que qualsevol conflicte en el present i en la història és sempre un xoc entre relats que va més enllà d'un xoc entre interpretacions. Relats que es legitimen cadascun amb els seus propis fets significatius, que n'ignoren d'altres, que construeixen la seva pròpia lògica furgant selectivament en el present i en la història. És possible llegir cada conflicte polític i social com una confrontació de relats, on és absurd intentar delimitar quin relat és cert i quin fals, perquè tots estan construïts amb materials certs, de vegades també amb falsificacions objectives, però tots també amb oblits sistemàtics. Un arqueòleg que treballava a Israel, dedicat a l'arqueologia bizantina, m'explicava un dia les seves penes: a ningú no li interessava el que trobava o el que deixava de trobar. Tota pedra bíblica alimentava el relat jueu. Tota pedra medieval musulmana alimentava el relat àrab. Les pedres

bizantines no feien falta a cap dels relats i més aviat feien nosa a tots dos. Per tant, no existien. Si això passa amb les pedres, passa encara més amb els fets del present.

La disputa de l'hegemonia

Però la potència, la polarització i també la creixent corporativització dels mitjans de comunicació, cada vegada més convertits no en mitjans plenament autònoms, sinó en cossos orgànics que inclouen mitjans de tecnologies i llenguatges diversos, fan que, segons el meu parer, aquesta confrontació de relats sigui cada dia més important i que es produeixi no tan sols entre societats amb interessos contraposats, sinó també a l'interior de cadascuna d'aquestes societats. Per entendre'ns, pot haver-hi un xoc entre el relat sionista i el relat islamista dels fets del Pròxim Orient, però a més a cadascuna de les bandes –i sobretot a aquella en què hi ha democràcia i, per tant, llibertat d'expressió i, per tant, possibilitat real de construir la discrepància– hi ha diversos relats que pugnen per l'hegemonia. Tampoc això és nou del tot, però sí que presenta novetats, vinculades amb els sistemes comunicatius.

En les societats avançades, és cert que aquests relats que lluiten per l'hegemonia gairebé mai no empaten, però com a mínim s'equilibren. Hi ha un relat hegemònic a cada societat. Hi ha una correcció política establerta –resultat d'aquesta hegemonia– que marca què es pot dir amb naturalitat, què no es pot dir i què s'ha de demanar disculpes per poder dir-ho. La correcció política va per barris. No hi ha una correcció política del món occidental. En broma, he comentat en algunes ocasions que hi ha una prova del nou per saber si una opinió és políticament incorrecta: qui parla la introdueix amb una frase exculpatòria –«Jo no sóc racista, però...»; «Jo tinc molts amics catalans, però...»; «Jo mai votaria Bush, però...»; «Jo estic en contra de la política de Sharon, però...». Quan has de disculpar-te abans de dir el que vols dir, és que sospites que el que diràs quedarà fora dels marges de la correcció política i pretens no quedar-hi massa. Però, és clar, mentre a Catalunya era impossible escriure un article que digués «Jo votaria Bush» sense demanar disculpes prèvies o *a posteriori*, als Estats Units va resultar que Bush guanyava còmodament les eleccions. La correcció política, és a dir, la creació d'un relat hegemònic que marca

Qualsevol conflicte en el present i en la història és sempre un xoc entre relats que va més enllà d'un xoc entre interpretacions

els límits d'allò que es pot dir i situa tota la resta en l'excentricitat, és conjuntural, varia segons la geografia; és mòbil, i no necessàriament expressa l'opinió majoritària. Hegemonia no és majoria. És una altra cosa. En les societats més madures i més avançades, l'hegemonia existeix, però hi ha alguns segments d'hegemonia compartida, i trossos d'allò que no és hegemònic poden percebre's com a sorprenents, però com a no excèntrics del tot. En les societats menys madures, l'hegemonia és la conquesta per part d'un relat de la plaça pública i la condemna dels altres relats a la marginalitat, l'excentricitat, gairebé el *friquisme*, si se'm permet la paraula.

La correcció política a Catalunya

En el cas de Catalunya, en els últims anys, potser pel sistema de comunicació generat, potser pel pes de la mística i de la mística de l'antifranquisme, el monopoli que el relat hegemònic ha tingut de la plaça pública ha estat especialment considerable, en qualsevol cas més alt que en altres països de l'entorn, com França o Itàlia. Probablement el relat hegemònic a Catalunya no ha estat substancialment diferent del que circula en el conjunt de l'Europa occidental, però sí que em sembla especialment intensa la seva hegemonia. O, si es vol, a l'inrevés: alguns dels relats alternatius a l'hegemònic són més rars i més excèntrics a Catalunya que no pas a França, Itàlia o Alemanya. El relat hegemònic no és fàcil de caracteritzar, i de vegades resulta més senzill de caricaturitzar. El podríem definir com un progressisme on conflueixen les últimes derivacions del marxisme que va ser intel·lectualment hegemònic en els finals de la resistència antifranquista, un component de cristianisme social i algunes reminiscències culturals del maig del 1968 revifades pels nous moviments antiglobalitzadors.

En les societats menys madures, l'hegemonia és la conquesta per part d'un relat de la plaça pública i la condemna dels altres relats a la marginalitat

Aquest relat hegemònic es considera ell mateix d'esquerres i podria ser titllat de *bonista*: presenta una confiança cega en la comprensió, el diàleg, la tolerància, creu més en els poders públics que en la societat organitzada, més en la protecció que en l'esforç individual i més en la regulació que en la lliure elecció. Presenta trets curiosos, com un cert antiamericanisme, que culmina un antioccidentalisme més tebi, sovint antimercantil i fascinat en la distància per l'exotisme del Tercer Món. Pel que fa a la qüestió nacional, el pensament

hegemònic ha adoptat una certa estètica catalanista, de manera que proclamar-se catalanista és políticament correcte –i proclamar-se anticatalanista seria clarament una incorrecció política–, però sense un gran consens sobre el que això significa.

No és el meu objectiu descriure i encara menys caricaturitzar aquest relat hegemònic, que vehiculen majoritàriament els mitjans de comunicació catalans

L'hegemonia i la majoria no tenen res a veure.

i que té un pes extraordinari en altres àmbits de transmissió com és l'escola. Voldria fer notar simplement que la intensitat de la seva hegemonia ha arraconat en posicions estranyes, gairebé marginals, relats que en altres països europeus disputen a aquest progressisme el lideratge intel·lectual i l'hegemonia social. Per exemple, el liberalisme –enterrat sistemàticament sota l'etiqueta de neoliberalisme– o les apel·lacions a la cultura de l'esforç i la responsabilitat, un cert mercantilisme, alguns dubtes sobre la bondat intrínseca i absoluta de l'Estat del benestar, la simpatia pels Estats Units o Israel, l'occidentalisme han estat entre nosaltres relats no tan sols allunyats de l'hegemonia, sinó considerats excèntrics i sovint sospitosos. Repeteixo que l'hegemonia i la majoria no tenen res a veure. El poble de Catalunya ha donat la majoria electoral a formacions que, sense representar estrictament aquest relat alternatiu, hi participaven d'una manera o altra, de vegades al mateix temps que participaven en el relat hegemònic. Però en la confrontació de relats per ocupar la plaça pública dels mitjans de comunicació –i també de l'escola o de la universitat–, a Catalunya més que a d'altres llocs de l'entorn s'ha produït una enorme asimetria entre el relat hegemònic i central, qualificat com a progressista, i els relats alternatius, presents però marginals.

La contestació a la guerra del Golf –la segona– va marcar, segons el meu parer, el moment àlgid d'aquest relat, la seva hegemonia més intensa. El caràcter antipàtic de qualsevol guerra, una vella pulsio aïllacionista de l'opinió pública espanyola (també de la catalana) i l'efecte de la radicalització en les maneres i en el fons del discurs d'Aznar van marcar aquest punt alt de la gairebé unanimitat progressista i de l'hegemonia d'un relat tan majoritari que va arribar a semblar únic. I tinc la convicció que en aquest cas sí que va produir efectes electorals, tant a les eleccions catalanes com, molt especialment, a les espanyoles. El tripartit català és fill d'aquesta onada d'exaltació

Contra les hegemonies asfixiants, la possibilitat d'expressar relats alternatius. Contra la correcció política obligatòria, l'ampliació del perímetre d'allò que es pot dir

progressista, en què inevitablement els partits d'esquerra fan un front més natural que no pas els partits nacionalistes: l'eix social, central en el relat hegemònic, és més important que l'eix nacional. Però a partir de llavors, el fet de tenir un govern tripartit molt còmodament instal·lat en el relat hegemònic, però molt poc eficaç com a govern, ha provocat un cert desgast d'aquesta hegemonia, de manera que avui treuen el cap a la plaça pública, com a minoritaris però possibles, alguns relats alternatius. A més, el factor aglutinador que representava –a la contrà el discurs d'Aznar ha mig desaparegut. I s'han produït evolucions de les situacions internacionals que no quadren amb les profecies del progressisme hegemònic. Certament, el panorama català continua presentant un conjunt de bombolles asimètriques escassament relacionades. Però la seva asimetria ha decrescut visiblement.

Més veus per vivificar el debat

Una vivificació del debat de les idees, del debat de fons, a Catalunya demanaria dues coses simultànies. Una de molt general i que no afecta només ni principalment Catalunya: recuperar alguna mena de plaça compartida on la confrontació sigui possible, substituint per tant un sistema de relats impermeables que s'ignoren mútuament i que, quan no s'ignoren, no fan més que ridiculitzar-se. L'altra, la possibilitat efectiva que altres idees i altres relats, diferents dels que han estat hegemònics fins avui, estiguin en condicions de disputar l'hegemonia. No pas per expulsar-nos mútuament de la plaça pública, segons qui guanyi el combat per l'hegemonia, sinó precisament perquè la plaça pública esdevingui el lloc de trobada i de confrontació. Contra les bombolles, permeabilitat. Contra les hegemonies asfixiants, la possibilitat d'expressar relats alternatius. Contra la correcció política obligatòria, l'ampliació del perímetre d'allò que es pot dir, que incrementi per tant la possibilitat de contradicció legítima dins la plaça. I sabent, en tot cas, que la nostra gran plaça pública –compartida o monopolitzada– són els mitjans de comunicació i, en una altra mesura, l'escola i la universitat.

Perquè hi hagi debat cal, en primer lloc, crear un espai de debat, un lloc de confrontació. Ara tenim més aviat un espai segmentat, d'escasses intersec-

cions i amb pocs accessos compartits. I cal també que hi hagi posicions entre les quals debate; que aparegui, es consolidi i es pugui expressar un relat alternatiu a la correcció política que no pretengui, però, esdevenir una correcció política alternativa, sinó que neixi disposat a disputar l'espai sense necessàriament monopolitzar-lo. Algunes veus individuals i algunes iniciatives col·lectives, com aquesta mateixa revista, podrien anar en aquesta direcció.